

EGYSZER VOLT, HOL (NEM) VAN:
AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK
ELMÚLT 250 ÉVE ŐSLAKOS SZEMSZÖGBŐL¹

Jelen kötet célkitűzése, hogy a magyar olvasóközönségnek áttekintést kínáljon az USA elmúlt 250 évéről, a történelmi, kulturális és irodalmi változásokról, ezért kiemelten fontos, hogy szó essék arról a néhány millió őslakosról és kultúráikról, akikre az 1776. július 4-én aláírt függetlenségi nyilatkozat „kegyetlen indián vademberekként” utal.² A címben szereplő, némileg módosított népmesei fordulat egyrészt a történetiség, másrészt a telepes és az őslakos kultúrák eltérő időértelmezésére utal, szándék szerint, viccesen. Bevallom, nem könnyű feladat az amerikai nemzet 250. születésnapját humoros indián szavakkal ünnepelni. A kerek évforduló kapcsán a legtöbb indián szerző a telepes gyarmatosítás során elszenvedett veszteségekről, az ebből eredő történelmi és generációkon átívelő – még mindig feloldatlan – traumákról, illetve az őslakos közösségek függetlenségének máig nem egyértelmű voltáról ír. További nehézséget okozhat a nyugati és az őslakos kultúrák eltérő történelem-, fejlődés- és irodalomfogalomértelmezése. Mégis, az egyszer volt Teknős-sziget első lakói túlélték azokat a harcokat, amelyek során a sziget új nevet kapott és világhatalommá vált. Az Amerikai Egyesült Államokon belül és felül a 20. század második felében létrejött Indiánország, amely bár nem önálló politikai entitás, szellemisége biztosítja az évezredes kultúrák továbbélését.³ Nem látható ugyan, de létezése elengedhetetlen a törzsek fennmaradásához. A legújabb indián irodalmi alkotások egyre gyakrabban nyúlnak vissza azokhoz a szóbeliségben

¹ A tanulmány szakmai lektora Tóth Zsófia Anna.

² „[R]ászabadította határaink lakosságára a kegyetlen Indián Vadembereket, akiknek közismert harcmódrához tartozik mindenki kiirtása korra, nemre és körülményekre való tekintet nélkül.” *Az Amerikai Egyesült Államok népének Függetlenségi Nyilatkozata* 1946.

³ Bővebben lásd SZATHMÁRI 2019.

gyökerező hagyományokhoz, amelyek még a Teknős-sziget sajátjai voltak. Így tehát az elmúlt két és fél évszázad nem a nyugati kultúrák lineáris fejlődésvonalát mutatja, sokkal inkább törzsi, spirális vagy kör alakú ívet ír le.

A fent említett történelmi veszteségek és traumák feldolgozásának egyik legelterjedtebb módja a humor, amely az ellenállás és a túlélés eszköze; segítségével láthatóvá és hallhatóvá válik az „igazi” indián, akinek alakját évszázados sztereotípiák fedték el. Eva Gruber így foglalja össze azokat a történelmileg tragikus fordulópontokat, amelyekben a nevetés a túlélés eszközeként működött: „a gyarmatosítás és annak következményei, [...] a győztesek által írt, az őslakos tapasztalatot (szándékosan) elhallgató történelem, a kereszténység és a patriarchátus intézményeinek erőszakos paradigmaváltása, kulturális imperializmus és kisajátítás, és, ami a legfontosabb: az őslakos identitás újraértelmezése.”⁴ A humor a törzsi kultúrákban gyökerezik, amelyeknek a telepes gyarmatosítás során nemcsak a hódítók fegyvereivel kellett megküzdeniük, de olyan, számukra idegen eszmékkel is, amelyek szokásaik, nyelvük, társadalmi berendezkedésük kiirtására törekedtek. A felfedezés doktrínájának (*doctrine of discovery*), vagy az amerikaiak a kontinens benépesítésére és civilizálására szóló elhívásának (*Manifest Destiny*) nevében elkövetett fizikai és kulturális népirtás és a nyugati kultúra által terjesztett indiánkép széles körű elterjedtsége miatt az őslakos humor kevesek számára ismerős. Ereje meglepő lehet, mivel a külső szemlélő számára úgy tűnhet, hogy nemcsak az ősi, de a modern indián lét is „kevés okot ad a nevetésre”.⁵

Az 1970-es években számos, az egyes törzsek és az Egyesült Államok által kötött szerződések megszegése miatti ügy volt folyamatban a Legfelsőbb Bíróság előtt; az Amerikai Indián Mozgalom (American Indian Movement, AIM) aktivistái Alcatraz elfoglalása után is folytatták radikális figyelemfelkeltő akcióikat. Ennek a folyamatnak volt része az 1972-es „Megszegett szerződések ösvénye” (*Trail of Broken Treaties*), amelynek során a tiltakozók a nyugati partról Washingtonba vonultak a be nem tartott ígérek és a meg nem valósult indián szuverenitás ellen felemelve szavukat.⁶ 1973-ban,

⁴ GRUBER 2008: 117.

⁵ PORTER 2005: 61.

⁶ Az esemény neve szándékosan idézi az 1830-as Cherokee könyvek ösvényét.

szintén az AIM kezdeményezésére, fegyveres konfliktus bontakozott ki a Wounded Knee-i kereskedelmi állomást elfoglaló indián aktivisták és az FBI, a Nemzeti Gárda, valamint a szövetségi rendőrök között. Bár az események miatt nemzetközi figyelem irányult Amerika őslakosaira és az őket ért/érő igazságtalanságokra, Deloria így fogalmazott 1976-ban, a függetlenség napja alkalmából:

„Az elkövetkező száz évre nézve az indiánok csüggedtek ugyan, de mégis optimisták. Közel 500 év alatt hosszú utat tettünk meg a fehér emberrel – [aki végre eljutott] a mitikus aranyvárosok és az örök fiatalság forrásainak gyermeki keresésétől [...] annak egyszerű felismeréséig, hogy a föld elengedhetetlen az emberi létezéshez.”⁷

A nemzet születése és a felvilágosodás eszményére annyira jellemző fejlődés kapcsán Deloria egy Potawatomi kritikust idéz, aki szerint, ha az a Manhattan, amely évezredek át nyereséges vállalkozásként működhetett őslakos tulajdonosai kezében, az 1970-es évekre viszont morális és gazdasági csődbe jutott, a sziget eladása a „lehető legjobb üzlet volt, amit csak köthettünk”.⁸ Azt már Deloria teszi hozzá, hogy a Washington és Jefferson kaliberű államférfiaktól Nixonig és Kissingerig eljutni aligha tekinthető fejlődésnek.

Vine Deloria, Jr. neve nem csak történészként, teológusként és aktivistaként ismert Indiánország határain belül és azokon túl. Hosszú pályafutása során a Standing Rock Sioux származású szerző számos műfajban igyekezett bemutatni az őslakos lét számos aspektusát; többek között a szóbeliség hagyományait és a humor erejét mint a közösség megtartásának alappilléreit. 1969-ben, az őslakos radikális mozgalmak legintenzívebb időszakában megjelent *Custer Died for Your Sins (Custer a bűneidért halt meg)* című kötetében egy egész fejezetet szentel a humornak, mivel, ahogy írja: „az ironia és a szatíra sokkal pontosabb betekintést nyújt egy közösség kollektív pszichéjébe

⁷ DELORIA 1976.

⁸ DELORIA 1976. A cikkben előforduló törzsi elnevezések nem a magyar helyesírás szabályait követik. Bár vannak széles körben ismertek, az egységesség érdekében a törzsek által használthoz jobban hasonlító angol írásmódot használok – Sz. J.

és értékrendjébe, mint sokévi kutatás”.⁹ A tanulmány alcíme *An Indian Manifesto (Indián kiáltvány)*, és mint ilyen, elsősorban olyan történelmi, politikai és társadalmi kérdésekben foglal állást, amelyek mind a militáns, mind a konzervatív indián polgárjogi mozgalom alapjait képezték. A humor fejezet is az őslakosokat ért nyilvánvaló igazságtalanságokkal szembesíti az olvasót, de nem a nyugati tudományok szabályai szerint: az ősi törzsi hagyományokat követve anekdotákon, történeteken keresztül. Az olvasás, a klasszikus, ha nem sztereotip képpel élve tábortűz körüli családi eseménynyé alakul, ahol a fiatal generáció az öregek vicces elbeszéléseit hallgatja.

1976. július 4-én, a *The New York Times* hasábjain Deloria ugyanilyen hangnemben nyilatkozott a bicentenárium kapcsán. Egy Hopi öregről mesél, aki szerint a 200. évforduló nem különösebben páratlan. Az öreg szerint a legtöbb hagyományos gyógyító ember olyan szent dobokat, pipákat és wampumokat birtokol, amelyek majdnem kétszer olyan régiek, tehát a fehér ember hosszú élet elképzelése nem igazán működik a rezervátumokban. Az idős Hopi jól emlékszik a több mint 200 éves spanyol megszállásra, de ő és számos délnyugati törzs még mindig ott él, ahol már Kr. e. több mint ezer évvel telepedtek le, míg a spanyol hódítók eltűntek. A szerződések pedig optimizmusra adhatnak okot, hiszen bár az amerikaiak a telepes gyarmatosítás során földterületeik nagy részét elvették, ők sem biztos, hogy örökéletűek lesznek.¹⁰

Az indián irodalom pontos meghatározása ma is vita tárgyát képezi. A Deloria által említett történetek a szóbeliség hagyományait idézik, és mint ilyenek, mindenképpen az irodalom körébe tartoznak. Egészen a 19. század végéig az őslakosok csupán mint szereplők jelentek meg különböző alkotásokban. Hiawatha, vagy a világszerte ismert Pocahontas, a fehér ember által alkotott indián történetek tragikus hősei voltak; a nyugati kultúra

⁹ DELORIA 1969: 157. A kötet címe egyszerre utalás az 1876. június 25–26-ai Little Big Horn-i csatára, amelyben a Sitting Bull és Crazy Horse vezette Sioux, Arapaho és Cheyenne harcosok megsemmisítő vereséget mértek Custer tábornok 7. lovasezredére, illetve a krisztusi áldozatra. Amennyiben külön nem jelzem, az idegen nyelvű idézeteket a saját fordításomban közlöm – Sz. J.

¹⁰ DELORIA 1976.

csupán barbár meséknek tartotta a teremtés- és Trickster-történeteket.¹¹ Az 1960-as évektől az indián szerzők munkáit a posztkoloniális irodalmak körébe sorolták, de ez megkérdőjelezhető, mivel a mai indián valóság sok esetben még a gyarmatosítás hatásaival küzd.¹² Tekintettel az indián népek többségének életkörülményeire és az indiánok fejlődését gátló, nem indiánok által létrehozott strukturális korlátokra, a kritikusok szerint az indiánok valójában parakolonializmus alatt élnek, és helyesebb az indián irodalmat az ellenállás irodalmának részeként tekinteni.¹³

Jack Forbes Potawatomi-Renape író az 1980-as évek végén radikális szemléletváltást követelt: a nyugati irodalomdefiníciót kiterjesztve, véleménye szerint indián irodalom minden olyan kifejezési forma – írott vagy szóbeli –, amely egy közösség adott korban megélt kulturális, történelmi, politikai vagy mindennapi tapasztalatait fejezi ki. Így idetartoznak az esszék, újságcikkek, kritikai művek, történelmi tanulmányok is, amelyek áthágják a domináns kultúra által megszabott szigorú műfaji határokat.¹⁴ Forbes tulajdonképpen ugyanúgy tekint az őslakos irodalomra, ahogyan az európai/amerikai felvilágosodás is tette. Úgy vélem, a törzsi kultúrákban idesorolhatók a vizuális alkotások is: csakúgy, mint a síksági törzsek *ledger* rajzai, vagy a tipik bölénybőr borítását díszítő vadászat- és csatajelenetek, ezek is történeteket mesélnek.¹⁵

Július 4-ét tekintve lehetetlen vállalkozás az egységes indián álláspont meghatározása, mert amikor 1776-ban az alapító dokumentum megszületett, Észak-Amerika őslakosai eltérő módon élték meg a telepes gyarmatosítás folyamatait. A keleti part törzsei először kölcsönös együttműködést garantáló, baráti szerződéseket kötöttek az Európából kezdetben még nem tömegesen

¹¹ Trickster minden törzsi kultúra mitikus alakja, ember, de állati alakot ölt, félig isten, félig ördög, egyszerre okos és balga. Hibáiról szóló humoros népmeséken keresztül tanítja meg az embereknek a jó és rossz közötti különbséget.

¹² Gerald Vizenor „parakoloniális” irodalomként definiálja, ezzel utalva a ma is élő gyarmatosítási folyamatokra. VIZENOR 1991: 69.

¹³ PORTER 2005: 59.

¹⁴ Bővebben lásd FORBES 1987.

¹⁵ A *ledger* főként a síksági kultúrákra jellemző művészeti forma. Az amerikai hadsereg használt raktárkönyveibe színes ceruzával és krétával készült rajzok a mindennapi élet momentumai mellett csatajeleneteket, sorsfordító eseményeket is megörökítenek.

érkezőkkel. 1776 után a szerződések máig is élő nemzetek közötti megállapodásokká minősültek.¹⁶ Amikor a beáramló európaiak egyre inkább nyugatra szorították a keleti közösségeket, törzsi konfliktusok robbantak ki az élőhelyek, vadászterületek megszerzése és megtartása érdekében. Ebben gyökerezik annak az Indiánország-szerte kedvelt karikatúrának a magyarázata, amelyen egy egyértelműen George Armstrong Custert idéző amerikai katona megkérdezi egy indiánt: „Szóval Te és a néped nem ünneplitek a Függetlenség napját?” Mire a „névtelen” indián figura így válaszol: „Nem, mert Te és a néped még mindig itt vagytok.”¹⁷ Az Egyesült Államok születésnapja általában ironikus formában jelenik meg; a fentihez hasonló például az a mém, amelyen egy 19. századi, Edward Curtis által fotografált harcos képéhez a következő szöveg társul: „Július 4. Amikor az amerikaiak felszabadultak az idegen elnyomás alól??” Vagy hasonló képi aláfestéssel: „Függetlenség napja. Mi a helyzet az én függetlenségemmel?” Ez a kérdés a 200 éves évforduló közeledtével is felmerült. 1975-ben Ken Powlas fehér közönségnek tette fel a kérdést, vajon milyen indián büszkeség származhat Amerika dicső örökségéből? „Talán a függetlenségi nyilatkozat 400. évfordulójára, ha még élünk egyáltalán, a Nagy Szellem megadja, hogy a túlélők minden nap ünnepelhessék saját függetlenségüket, nem pedig évente egyszer, esetleg a túlvilágon száz évben egyszer.”¹⁸ Bár az előadásról nem készült felvétel, Powlas alighanem iróniával fűszerezett szarkazmussal zárta a piros, fehér, kékbe öltözött patrióta közönségnek szóló mondanóját. Ha a gúny is része volt az előadásnak, amelyben felvilágosította hallgatóit, miért nem lelkesedik az őslakos kisebbség nagy hányada a július 4-ei parádéért, azzal azt a törzsi kultúrákra jellemző szokást idézte meg, amellyel a közösség szabályai ellen vétőket büntették. A túléléshez szükséges humor a *Wassaja* oldalain is megjelent: többen felvetették, hogy ha már parádék, lehetne egyszerre ünnepelni az Egyesült Államok 200. születésnapját, és

¹⁶ Az 1776 és 1871 között tárgyalt 900 szerződés több mint egy harmadát ratifikálta a Kongresszus, így ezek máig is kétoldalú, kormányközi, jogilag kötelező érvényű megegyezések.

¹⁷ MARK 2018. Ricardo Cate rajzainak állandó szereplői a Táborkok és a Törzsfőnökök.

¹⁸ ALLEN 2012: 72. Az idézet az egyik legrégebbi, az 1916-ban alapított indián újság, a *Wassaja* 1976-os függetlenség napi különkiadásában jelent meg.

azt 1876-ban alig egy héttel megelőzően vívott Little Big Horn-i csata 100. évfordulóját.¹⁹

„Úgy hisszük, a történelem valamiféle nemes rendszer [...], amely elárulja, honnan hová jutottunk. Egy önmagunkkal folytatott viszony; olyan szerelmi kapcsolat, amelyet zászlókkal és himnuszokkal, fesztiválokkal és fegyverekkel ünneplünk”, írja Thomas King.²⁰ King Cherokee származású, Kanadában élő regényíró 2012-ben megjelent alternatív őslakos történelemkönyve az uralkodó történelmi narratívából sok esetben szándékosan kihagyott vagy eltorzított indián epizódokat tárja az olvasó elé. A *The Inconvenient Indian. A Curious Account of Native People in North America* ötvözi mindazt, amit Forbes 1987-ben az irodalom értelmezéséről megfogalmazott. Kilépvé az elnyomott, tragikus áldozati szerepből, őslakos szempontból idéz meg a többségi társadalom által kevésbé vagy egyáltalán nem ismert vagy elhallgatott eseményeket, összefüggéseket, innen a kötet címének egyik jelentése: kellemetlen indián.²¹ Az alcím, *Érdekes beszámoló Észak-Amerika őslakosairól*, rávilágít: a hagyományos történetírással ellentétben sem szigorú időrendiségre, sem a történettudomány által megkövetelt háttérutalásokra ne számíton az olvasó. Ahogy a bevezetőben fogalmaz: a tények sosem váltanak meg bennünket, és a fikció kevésbé makacs, mint a történelem.²² Ennek megfelelően, a *The Inconvenient Indian* a hagyományos/tudományos történetírással szemben inkább meseszerű. Ez lehetővé teszi, hogy a véres és tragikus telepes gyarmatosító eseményeket ne csupán dühvel és szomorúsággal tárgyalja, de az őslakos kultúrákra jellemző irónia és humor is teret nyerjen. A függetlenségi nyilatkozat „kegyetlen indián vadembereit” King egyszerű „indiánná” rövidíti, így szerinte, az uralkodó közbeszédet követve, a széles körben elterjedt kétpólusú MI/ŐK rendszerben mindenki cowboy, aki nem indián.²³ Ezek után azt tanácsolja, annak érdekében, hogy teljesebb

¹⁹ ALLEN 2012: 72.

²⁰ KING 2012: 14.

²¹ A *curious* másik jelentése a telepes gyarmatosítás útjában álló, a fejlődést, terjeszkedést akadályozó furcsa, abszurd indián.

²² „Fact will not save us”; „Fictions are less unruly than histories.” KING 2012: 7.

²³ KING 2012: 10.

és valósághűbb képet kapjunk az őslakos világról, először is felejtjük el Kolumbuszt.²⁴

King az 1783-as párizsi békét szintén az elfeledett, kirekesztett indián szemszögből látatja:

„250 éven át a fehérek és az indiánok ellenségek voltak, majd szövetségesek, békét kötöttek, felrúgták a békemegállapodást, és ismét egymás ellen harcoltak. De amikor Nagy-Britannia, Franciaország és az újonnan alakult Egyesült Államok 1783-ban leült, hogy kidolgozza a párizsi szerződés részleteit, amely hivatalosan véget vetett az amerikai forradalomnak, az őslakosokat, akik Anglia és a gyarmatok oldalán is harcoltak, nem hívták meg a tárgyalásokra, és a békeszerződésben sem említették őket.”

Az objektív hangú, tömör, kissé elnagyolt történelmi összefoglaló bekezdés végén a csattanó: „Viszlát, és kösz mindent.”²⁵ A köszönetből süt az irónia, mintha azt mondaná, „kösz a semmit”. Az eredeti „So long and thanks for all the fish”-t a Douglas Adams rajongók bizonyára felismerik: a *Galaxis útikalauz stopposoknak* sorozat negyedik kötetében ezt az üzenetet hagyják a delfinek, mielőtt elindulnak a Földről. Arról a bolygóról, amely korábban az ő segítségükkel jött létre az emberiség megmentése érdekében. King indián-delfin áthallása egyértelmű; Adams delfinjei egy jobb világba költöztek, az elmúlt 250 év indiánpolitikája pedig bár alternatív, de az eredetnél semmiképpen nem jobb valóságokba kényszerítette a törzsi közösségeket; elég a rezervátumok bonyolult jogi helyzetére gondolni. A 18. századi vérszomjas vadember és erdei vadállat képe a komikus delfinben testesíti meg az indiánt; a kedves és bohókás delfinek egyike, bár nem érti a közönség, a „Csillagos, sávós lobogót” füttyögi búcsúzásul. Ugyanígy a kellemetlen indián is furcsaság, a modern Amerika számára értelmezhetetlen alak. Az indián törzsek nem egységesen közreműködtek függetlenségi háborúban, harcoltak a Brit Korona és az amerikaiak ellen is. De ahogyan a delfinek

²⁴ KING 2012: 14.

²⁵ KING 2012: 100.

elmerültek az óceánban, úgy tűnt el fontos szerepük a történelem sodrában, néha cirkuszi látványosságáá degradálva őket.²⁶

King munkája részben pótolja az iskolai történelemkönyvekből kimaradt őslakos szempontot. Ha az 1776-os születés a kiindulópont, és ehhez képest tekintjük át az elmúlt 250 év történetét, óhatatlanul is felmerül a kérdés, mi történt a párhuzamos, indián történelemben. Július 4-e nem csupán amerikai, de amerikai indián ünnep is. Az Egyesült Államok létrejötte egyfelől a szisztematikus földszerzés és népirtás kezdete, ugyanakkor a jövőbe vetett hitet és bizalmat igazolja az, hogy sok indián közösség e napon tiszteleg veteránjai előtt, akik egyszerre küzdöttek az USA és saját népük szabadságáért. Részben a mélyen gyökerező harcos kultúrának köszönhetően, részben a szerződésekből eredő szövetséges szerepből adódóan az amerikai hadseregbe önként jelentkező őslakos katonák aránya jóval magasabb minden más kisebbségi közösséggel összehasonlítva. Mára már széles körben ismert a Navajo és Choctaw híradósok második világháborúban betöltött szerepe. Kevésbe nevezetes azonban például az első indián alapító okirat.

1776 után az őslakos nyilatkozat sem váratott sokáig magára. 1785. november 7-én, néhány a Narragansett, Niantic, Groton Pequot, Stonington Pequot, Tunxis, Montauk és Mohegan törzsből származó család megalapította az első amerikai köztársaságot, amely a függetlenségi háború után jött létre a mai Deansboro (New York) közelében. Az alapító okirat aláírói között volt az a Samson Occom, akit nemcsak az első indián származású (Mohegan) protestáns hittérítőként tartanak számon, de az első olyan indián szerzőként is, akinek írása nyomtatásban megjelent. Occom feljegyzései a történelmi esemény természetéből adódóan nélkülözik a humort, ugyanakkor irodalmi dokumentumai két, látszólag eltérő „nemzet” születésének. „Politikai testületté alakultunk. Városunkat Brothertonnak neveztük el, ami a nyelvünkön Eeyawquittoowauconnuck.”²⁷ A következőkben, inkább az 1620-as Mayflower-szerződést, mint a függetlenségi nyilatkozatot idézve, Occom így folytatja: „Megállapodtak abban, hogy békében és barátságban

²⁶ A múzeumi és cirkuszi látványosság szó szerint értendő. 1893-ban a chicagói, 1904-ben a St. Louisban megrendezett világiállításon működő indián „falvakat”, Buffalo Bill showjának indián csatáit, sőt, egy működő indián iskolát is megtekinthettek a látogatók.

²⁷ CIPOLLA 2013: 53.

élnek, mind vallási, mind világi ügyeiket harmóniában intézik, és mindenki viseli a közterhek ráeső részét.”²⁸ Brothertown lakosait hitük – keresztény őslakosok voltak – és az újonnan megalakult Egyesült Államok politikájához való hozzáállás kötötte össze.²⁹ Így tehát, csaknem egyidőben két „új” nemzet is született Észak-Amerikában, de alapító dokumentumaik aláírása után történetük egészen más fordulatot vett.

Occom irodalmi munkássága és történelmi értéke kevesek által ismert, ennek egyik magyarázata, hogy a Brothertown közösség létrejötté egyaránt idegen az őslakos és az európai szemszögből. Törzsi szövetségek ugyan korábban is kötöttek, de mind az indián közösség tagjai, mind az amerikaiak úgy vélték, hogy az őslakos nemzetek generációról generációra szálló hagyományok során alakultak ki, és az olyan „újoncok,” mint az Egyesült Államok, megszakították ezt a folyamatot.³⁰ Occom világlátott ember volt, jól ismerte mindkét kultúrát. Egy éppen 1776-ban, Európából feleségének küldött levelében parodizálja a londoni középosztály manírjait:

„Talán kérdezitek, jól vagyok-e; pompásan indultam el otthonról, útközben is jól voltam, jól megérkeztem, Londonban is jól fogadtak, és rendkívül jól bánnak velem, sőt, túlságosan is kedvesek hozzám. Imádkoztatok, hogy jól legyek, hogy jól teljesítsek, és jó időben hazatérjek. Remélem, hogy jól vagytok, és minden jót kívánok nektek. Mivel jól kezdtétek, folytassátok is jól, hogy jól végezzétek, akkor minden pompás. És most jöjjön a búcsúzás!”³¹

²⁸ CIPOLLA 2013: 53.

²⁹ Cipolla (2013) részletesen ismerteti, hogy Brothertown nem etnikai közösségként definiálta magát, viszont egységes „indián nemzettudat” nem létezett/létezik.

³⁰ CARR 2024.

³¹ Ferenczi Martin fordítása. Érdemes az eredeti szöveget teljes egészében idézni, mivel Occum a nyelvi humor számos eszközével él, az ismétlések, a szójátékok és a rím is erősíti a komikus hangot. „Perhaps you may Query whether I am well; I came from home well, was by the way well, I got over well, am received at London well, and am treated extremely well, yea I am Caress'd too Well, – And do you pray that I may be well; and that I may do well; and in time return Home well, – And I hope you are well, and wish you well, and as I think you begun well, So keep on well, that you may end well, and then all will be well: And so Farewell.” CARR 2023: 144.

Occom, a MI/ŐK gondolkodásban az ŐK közé tartozik, az uralkodó társadalmi képhez viszonyítva ő MÁS. De mi történik, ha a történelemkönyvek sugallta hős-kép új szerepbe kerül, és a MI-ből ŐK lesz? Ha a fehér társadalom az ördögi/ barbár „MÁS?” Ha nem is démonizálja, de mindenképpen az indián vadember képet hivatott újra fogalmazni William Apess Pequot/ Mashpee Wampanoag metodista lelkész. Apess a szerzője az első indián önéletrajznak, amely 1829-ben, *A Son of the Forest. The Experience of William Apes, A Native of the Forest, Comprising a Notice of the Pequod Tribe of Indians, Written by Himself* (Az erdő fia: A vadon gyermekének, William Apes-nek története, a Pequod [sic] indián törzs története, William Apes saját műve.)³² címen jelent meg. Négy évvel önéletrajza megjelenése után Apess számonkéri a függetlenségi nyilatkozatban megfogalmazott egyetemes emberi jogokat. Az alapító atyák egyértelműen kijelentették:

„Magától értetődőnek tartjuk azokat az igazságokat, hogy minden ember egyenlőként teremtett, az embert teremtője olyan elidegeníthetetlen Jogokkal ruházta fel, amelyekről le nem mondhat, s ezek közé a jogok közé tartozik a jog az Élethez és a Szabadsághoz, valamint a jog a Boldogságra való törekvésre.”³³

1833-ra egyértelművé vált, hogy az „ember” fogalma nem foglal mindenkit magába. Az őslakos történelemben ez az időszak a kitelepítéseké, üldöztetésé és a rezervátumokba való kényszerítése. Az *An Indian's Looking-Glass for the White Man* (Indián tükör a fehér embernek) című esszéjében Apess a fehér társadalom saját gyögyverét használja az igazságtalanságok bemutatására:

„Most hadd kérdezzem meg tőled, fehér ember, szégyen-e enni, inni és aludni Isten képmásával, vagy ülni, sétálni és beszélgetni vele. Vagy talán olyan

³² A címben még Apesként szerepel, később változtatott nevének írásmódján, valószínű az „apes” majmok jelentése miatt. A 19. században publikáló indián szerzők még az úgynevezett asszimilálódott irányzatot képviselik: keresztény hitűek, angol nyelvű oktatásban részesültek, és nem tesznek egyenlőségjelet a civilizáció és a gyarmatosítás közé, de elítélnék bizonyos gyakorlatokat, például az alkohollal kicsikart szerződéseket.

³³ *Az Amerikai Egyesült Államok népének Függetlenségi Nyilatkozata* 1946.

bolond vagy, hogy azt hiszed, a fehér ember, aki tizenötből vagy tizenhatból egy, az Isten egyetlen szeretett képmása? Képzeld el, ahogy az összes nép összegyűlik egy helyen, aztán ültess le közéjük a fehéreket, és keressük meg őket! Bizonyára, nehéz lesz őket megtalálni, mert a többi néphez képest még mindig csak egy maroknyi emberről van szó.”³⁴

Hívóként a függetlenségi nyilatkozatban is szereplő Teremtőre hivatkozik, de hangnemet vált, és szinte szatirikus módon szembesíti a gyarmatosítót „kicsiny” mivoltával. A *nation* (nemzet) szót használja, amikor rávilágít, hogy létszámukat tekintve a fehérek vannak kisebbségben. A kicsinység azonban más értelmet nyer a következő mondatokban:

„Tegyük fel, hogy minden bőrszínre ráírták az adott nép bűneit – melyik bőrön lenne a legtöbb? [...] Vádolhatjuk-e az indiánokat azzal, hogy szinte az egész kontinenst elrabolták a néptől, nőket és gyermekeket gyilkoltak, a többieket pedig megfosztották törvényes jogaiktól, azoktól amelyek a természetől és Istentől adtak nekik?”³⁵

Megfordítja a történelmi szerepeket, így tart görbe tükröt a hangzatos élethez, szabadsághoz és boldogság kereséséhez való jogokat hirdető keresztény Amerikának. „Ha ránéznék arra a fehér bőrre, és látnám rajta a bűnöket, azonnal tiltakoznék ellene, és ragaszkodnék ahhoz, ami tisztább. Elmondhatom, teljes mértékben elégedett vagyok azzal, amilyenek teremtetem, függetlenül attól, hogy mások azok-e vagy sem.”³⁶ A „civilizált vadember” nyugati és keresztény tudását felhasználva szégyeníti meg a bűnöst. Ironikus, hogy mára a *skins* – bőr/szín – új értelmet nyert, de ugyanolyan

³⁴ APSS 1833: 157.

³⁵ Az indián tükör három évvel azután született, hogy Andrew Jackson aláírta az indián kitelepítési törvényt, a Mississippitől nyugatra száműzve bizonyos törzseket. A Cherokee könnyek ösvénye és később a Navajo hosszú út ennek volt része. Csak becslések elérhetőek a kitelepítés halálos áldozatainak számát illetően, a könnyek ösvényén 14 000 ember indult el, s alig 8000 érkezett meg a mai Oklahoma területére. A közösségek elszakítása őseik földjétől ma is a történelmi trauma gyökereinek tekintendő. Apess ugyanígy számonkéri a rabszolgaság kegyetlen intézményét is.

³⁶ APSS 1833: 159.

fontos szerepet játszik, mint a 19. század első felében. Humoros áthallása van a spanság (*skinship*) szónak, amely a csoporthoz/törzsi közösséghez tartozást jelenti, és már nem a megbélyegzés, az alsóbbrendűség jelzője.³⁷

Hasonló üzenetet közvetít Allison Adelle Hedge Coke költő *America, I sing You Back* (Amerika, visszaénekellek) című verse. A többek között Huron, Cherokee és Muscogee felmenőkkel rendelkező szerző így fogalmaz: „Mielőtt Amerika énekelni kezdett, én altattam őt, / tartottam a bölcsőjét, sírtam vele a napot. Dalommal teremtettem meg, előkészítettem születését, / tartottam gyöngyökkel gyönyörűen hímzett csonkolt köldöksinórját.”³⁸ A versszakból nem derül ki egyértelműen, hogy Amerikát mint kontinenst vagy mint az Egyesült Államokat szólítja meg a lírai én. A verset azonban Walt Whitmannek és Langston Hughesnak ajánlja a költő. Whitman, a demokrácia bárdja, július negyedike előtt egy sokszínű amerikai kórusról írt művel tiszteleg. A kórustagok, „kézművesek, az ács, a révész, a cipész, a favágó, az anya, a leány, a vidám sihederek”. „Mindegyik azt dalolja, ha férfi, ha nő, amihez köze van, és nem egyebet, [...] Erőtlen, zengő dalokat dalolják, ahogy csak a torkukon kifér.”³⁹ Whitman mélyen hitt minden és mindenki egyenlőségében, néhány hang azonban kimaradt „Amerika dalá[ból], [...] sokféle szent éneké[ből]”.⁴⁰ Ezt az űrt pótolja Hughes 1926-os *Én is* című verse. Az afroamerikai költő „a sötétebbik testvér” hangján szólal meg, aki az első sorban még csupán annyit mond, hogy „Én is Amerikát dalolom”, a vers végére azonban határozottan kiáltja: „én is Amerika vagyok”.⁴¹ Hedge Coke csaknem egy évszázaddal később csatlakozik a még mindig hiányzó indián szólammal: nyilvánvaló indián utalásokkal – „bölcső” és „gyöngyökkel hímzett” – lép be a kórusba.⁴² Ami Amerikának az ünnepelt fejlődés, az őt életre éneklő számára az elszakadást jelenti, hiszen Amerika,

³⁷ A szó Thomas Ezekiel Cooper fordítása. Hasonló nyelvújításokról bővebben lásd ICT 2014.

³⁸ HEDGE COKE 2014.

³⁹ WHITMAN [é. n.].

⁴⁰ WHITMAN [é. n.].

⁴¹ HUGHES [é. n.].

⁴² Eredetiben *cradleboard* és *beaded*: előbbi arra a gyermekek hordozására szolgáló eszközre utal, amelyet lóháton is biztonságosan lehetett szállítani, utóbbi az elsősorban síksági és Nagy Tavak környéki gyöngydiszítést jelenti.

„ahogy a gyermekek szokták, / kihúzta a biztos talajt a lábam alól. / [...] el-taszított magától, arra kényszerítve, hogy távozzak”. A fejlődés/ növekedés motívumával a függetlenség kérdése ismét felvetődik. Az „anya-teremtő” nem hibáztatja az immár önállóságot szerzett teremtményét, de fogadalmat tesz: „[...] itt vagyok, itt vagyok, itt maradok minden csúcson, [...] / és újra énekelni fogok, ahogy mindig is tettem. / Soha nem hallgatók el, csak társaságban.”⁴³ A társaság a belső idegenségre utal, a kétpólusú MI/ŐK érzést jelenti. A kellemetlen indiánhoz hasonlóan Hughes versében a sötétebb testvért is elrejtik szem elől „A konyhába küldenek ki enni, / Amikor társaság jön”, hogy a család- és nemzetkép egységes és ideális maradjon. Hughes sötétebb testvére erőt merít a megaláztatásból és hisz a jövőben, amikor „mevlátják, hogy milyen szép vagyok / És szégyenkeznek majd”.⁴⁴ Hedge Coke hangja másfajta, a törzsi kultúrákra inkább jellemző változást ígér: „Amikor dalom újra hangosan énekel. Amikor visszahívom a bölcsőbe. / Hívom, hogy nézze a vizet, hogy lássa magát sötétben és fényben, / nappal és éjjel, hívom, hogy énekeljen velem, hívom, hogy felnőjön, hogy elképzelje – / akkor megremeg majd. Ezt teszi vele a dalom.”⁴⁵ A lineáris fejlődéssel szemben az „anya-teremtő” megidézi azt a bölcsőben kezdődő állapotot, amikor Amerikának még szüksége volt rá. Hisz dala erejében, abban, hogy gyermeke rádöbben, csak együtt képesek létezni. Míg Whitman hallgatóságként élvezte Amerika dalát és Hughes a kórus részévé vált, Hedge Coke életre énekelte a független Egyesült Államokat, és dalának teremtő ereje visszahozhatja még a boldog békeidőt, amikor mindenkinek jutott szólam a „szent énekben”. Így zárul be a Teknős-sziget Amerikai Egyesült Államok, Indiánország, majd ismét Teknős-sziget kör.

Nem osztja Hedge Coke optimista üzenetét King 1993-ban megjelent *Green Grass, Running Water* (*Zöldellő fű, folyó víz*) című regénye.⁴⁶ A kanadai Blackfeet szereplő fehér amerikai férje sportot úz Kanada és az Egyesült

⁴³ HEDGE COKE 2014.

⁴⁴ HUGHES 1926.

⁴⁵ HEDGE COKE 2014.

⁴⁶ A cím a szerződések érvényességére tesz ironikus utalást: „amíg a fű zöld és a folyók áramlanak” („as long as the grass shall grow and the rivers shall run”) a két fél közötti örök szövetséget volt hivatott kifejezni.

Államok összehasonlításából. George szavaiban King a rosszul értelmezett függetlenséget fogalmazza meg: „Az amerikaiak függetlenek. [...] A kanadaiak alárendeltek. [...] Szociológiai szempontból az Egyesült Államok független, szuverén, Kanada meg függő nemzet.”⁴⁷ George a mai napig hatályos, 1831-ben született Legfelsőbb Bírósági ítéletben elhangzott definíciót alkalmazza. John Marshall bíró ebben az indián törzsek jogállását „belföldi (függő helyzetű) népekként” (*domestic dependent nations*) határozta meg. George ezt vetíti kanadai/ indián feleségére, és így igazolja az amerikai függetlenség felsőbbrendű voltát: „Ha ötven kanadait és egy amerikait bezárunk egy szobába, az amerikai pillanatok alatt átveszi az irányítást.”⁴⁸ A függetlenség eszményének George dicsekvése nyilvánvaló karikatúrája.

„Az Egyesült Államokban több orvos, több ügyvéd, több író, több motel, több autópálya, több egyetem, több nagyváros van, és több háborúban harcoltak, mint Kanada. Az amerikaiak modernek, készek arra, hogy kihasználják a jövő adta lehetőségeket, hogy fejlődjenek. A kanadaiak tradicionalisták, a múltban ragadtak, és mindig féltek kockáztatni. Az amerikaiak szerették a kalandot és a kihívásokat.”⁴⁹

George szemszögéből semmi különbség a múltban rekedt, „konzervatív” Kanada és felesége Blackfeet gyökerei között. Amikor megtiltják neki, hogy a szent Naptánc rituálén felvételeket készítsen, felszínre tör az őslakos kultúráról alkotott véleménye:

„Nem hihetsz ebben a baromságban! [...] Óskori baromság! [...] A huszadik században vagyunk. Senkit nem érdekel a kis powwow-tok. Egy csapat öreg és részeg ül a sátrakban a semmi közepén. [...] Úgy viselkedtek, mintha ez fontos lenne, mintha ez megváltoztatná az életeteket. Jézusom, ti hülyének születtetek és hülyén is fogtok meghalni.”⁵⁰

⁴⁷ KING 1993: 172.

⁴⁸ KING 1993: 172.

⁴⁹ KING 1993: 175.

⁵⁰ KING 1993: 427.

Végül George tűnik el a történelem süllyesztőjében és a teremtés- és Tricker-történetekből ismert mitikus alakok segítségével a Naptánc gyógyírt hoz a gyarmatosítás okozta sebekre.

Végezetül Sherman Alexie *Indian Fireworks: a Poem for Independence Day (Indián tűzijáték: Függetlenség napja alkalmából)* című versében vizsgáljuk meg, mit jelent július 4-e az őslakos kisebbségnek. A nemzeti ünnepen rokon gyerekek játszanak, petárdákat dobálnak a hangyabolyba. Az emelkedett hangulat és a kegyetlenség kéz a kézben jár, de van két kisfiú, „a bátyám és én, / a kedvesebb unokatestvérek, csak / palackrakétákat lőttünk / egymásra”. Ezt követik a július 4-ei ünnepek kötelező kellékei: a hot dog, a chips és a csillagszóró, amelyek az ünnepélyesség és a hétköznapiság minden amerikai számára elérhető voltát jelentik. Az apró csillagszóró okozta égés azonban emlékezteti az elbeszélőt, „Nekünk, indián gyerekeknek, / mindig úgy tűnt, / hogy egy kis fájdalom / kíséri, amikor túl közel kerülünk / a szabadsághoz”.⁵¹ A kezdeti – bár kíméletlen – játék vége egy, a gyermekin túlnövő nagyobb valóság felismerése; a hangyabolynál ugyan erősebbek vagyunk, de a szabadság nem mindenkinek egyformán elérhető. Nem túl optimista üzenet, ugyanakkor Alexie a kisfiú lakonikus megállapításával oldja a helyzet tragikumát. A csillagszóró okozta kis fájdalommal bagatellizálja a nagyobb veszteségeket, mintha azt mondaná, ezen is túl lehet lépni.

A fentiekben olyan szerzőktől idézett művek segítségével mutattam be az amerikai őslakos kisebbség elmúlt 250 évre adott reakcióit, akik mindannyian Teknős-sziget leszármazottai, egyszerre az Egyesült Államok és Indiánország polgárai, és mint ilyenek, különlegesen viszonyulnak az amerikai függetlenség kérdéséhez. Kritikájuk a történelem tükrében érthető, ugyanakkor az irodalmi példák azt is bizonyítják, hogyan tudnak az áldozat szerepéből kilépve kitartani és megmaradni. Végezetül álljon itt Deloria frappáns üzenete 1976-ból: „Van egy mondás, miszerint nem ítélnünk meg senkit, amíg nem jártunk vele egy cipőben.” Tehát nem ítélnünk meg mindössze 200 évvel az Egyesült Államok alapítása után. „De egy dolgot

⁵¹ ALEXIE 2023.

a fehér embernek jó lenne megjegyeznie. Nem lopjuk el mások cipőjét, hogy kipróbáljuk, milyen benne járni.”⁵²

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALEXIE, Sherman (2023): *Indian Fireworks: a Poem for Independence Day*. *Shermanalexie.substack*, 2023. július 4. Online: <https://shermanalexie.substack.com/p/indian-fireworks>
- ALLEN, Chadwick (2012): *Trans-Indigenous Methodologies for Global Native Literary Studies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- APESS, William (1833): *An Indian's Looking-Glass for the White Man*. In O'CONNELL, Barry (szerk.): *On Our Own Ground*. Amherst: University of Massachusetts, 155–161.
- Az Amerikai Egyesült Államok népének Függetlenségi Nyilatkozata (1946). Ford. Vecseklőy József. Budapest: Rózsavölgyi és Társa. Online: <https://mek.oszk.hu/02200/02256/>
- BRANDT, Stefan L. (2017): *The American Revolution and its Other: Indigenous Resistance Writing from William Apess to Sherman Alexie*. *AAA: Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*, 42(1), 35–56.
- CARR, Ryan (2023): *Samson Occom. Radical Hospitality in the Native Northeast*. New York: Columbia University Press.
- CARR, Ryan O. (2024): *A Native American Declaration of Independence*. *The Atlantic*, 2024. július 4. Online: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2024/07/native-american-declaration-independence/678895/>
- CIPOLLA, Craig N. (2013): *Becoming Brothertown. Native American Ethnogenesis and Endurance in the Modern World*. Tucson: University of Arizona Press.
- DELORIA, Vine, Jr. (1969): *Custer Died for Your Sins. An Indian Manifesto*. New York: Macmillan.
- DELORIA, Vine Jr. (1976): *The Ex Majority*. *The New York Times*, 1976. július 4. Online: <https://www.nytimes.com/1976/07/04/archives/the-exmajority-a-last-word-from-the-first-americans.html>
- FORBES, Jack (1987): *Colonialism and Native American Literature*. *Wicazo Sa Review*, 3(2), 17–23.
- GRUBER, Eva (2008): *Humor in Contemporary Native North American Literature. Reimagining Nativeness*. Rochester: Camden House.
- HEDGE COKE, Allison Adelle (2014): *America, I Sing Back*. *Splitthisrock*, 2014. június 25. Online: <https://www.splitthisrock.org/poetry-database/poem/america-i-sing-back>

⁵² DELORIA 1976. Eredetiben: „walked a moon in his moccasins,” azaz egy hónapig hordtuk a mokkaszinját.

- HUGHES, Langston [é. n.]: *Én is*. Ford. Góz Adrienn. Online: https://www.magyarulbellen.net/works/en/Hughes%2C_Langston-1902/I%2C_too%2C_sing_America./hu/77082-%C3%89n_is
- ICT (2014): 15 New Words That Belong in the NDN Dictionary. *ICT*, 2014. július 30. Online: <https://ictnews.org/archive/15-new-words-that-belong-in-the-ndn-dictionary/>
- KING, Thomas (1994): *Green Grass, Running Water*. New York: Bantam Books.
- KING, Thomas (2012): *The Inconvenient Indian. A Curious Account of Native People in North America*. Toronto: Doubleday Canada.
- MARK, Lois Alter (2018): Ricardo Caté Offers Political Cartoons without Reservations at the Indian Pueblo Cultural Center. *Forbes*, 2018. április 18. Online: <https://www.forbes.com/sites/loisaltermark/2018/04/18/ricardo-cate-offers-political-cartoons-without-reservations-at-the-indian-pueblo-cultural-center/>
- PORTER, Joy (2005): Historical and Cultural Contexts to Native American Literature. In PORTER, Joy – ROEMER, Kenneth M. (szerk.): *The Cambridge Companion to Native American Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 39–68. Online: <https://doi.org/10.1017/ccolo521822831.002>
- SZATHMÁRI Judit (2019): Nemzettől a nemzeti önrendelkezésig: az 1961-es chicagói indián konferencia. *Korunk*, 30(4), 6–14.
- VIZENOR, Gerald (1994): *Manifest Manners. Postindian Warriors of Survivance*. Hanover, N.H.: Wesleyan University Press.
- WHITMAN, Walt [é. n.]: Hallom Amerika Dalát. Ford. Szabó Lőrinc. Online: https://www.magyarulbellen.net/works/en/Whitman%2C_Walt-1819/I_Hear_America_Singing